

Nadler, Steven, Spinoza

Wednesday 21 October 2009

Met groot genoegen heb ik de Spinoza-biografie gelezen van Steven Nadler waarvan in 2007 de vijfde druk verscheen bij uitgeverij Olympia. Het is een standaardwerk met weergaloze kennis van zaken geschreven. De historische achtergronden waartegen het leven van Spinoza (1632-1677) zich aftekent worden uitputtend beschreven, te beginnen met de komst van de Sefardische Joden naar Nederland. Op buitengewoon beeldende manier wordt het wel en wee beschreven van de Joodse gemeenschap in Amsterdam, de buurt waar zij woonden, de rechten die zij zich verworven, de synagogen die zij bouwden, de rabbijnen die er werkten, de Joodse handelsgeest en de belangrijke impuls die zij daarmee gaven aan de economie. In dit milieu groeide Spinoza op,...

...leerde Hebreeuws en kreeg les van rabbijn Mortera. Van zijn vader erfde hij alleen maar schulden. Niettemin werd hij koopman in Amsterdam, maar interesseerde zich meer voor filosofie. Een belangrijke rol in zijn intellectuele ontwikkeling speelde van den Enden bij wie hij aan huis Latijn leerde. Spinoza heeft nooit een academische loopbaan geambieerd. Op latere leeftijd kreeg hij wel is waar een professoraat aangeboden in Heidelberg, maar dat sloeg hij af. Hij voelde zich het meeste thuis in een kring van vrienden (collegianten) aan wie hij zijn ideeën uiteenzette en waar hij bewonderaars vond. Uitgebreid wordt de cherem besproken, de banvloek die door de Amsterdamse synagoge over Spinoza werd uitgesproken in 1656. De aanleiding daartoe waren zijn gedachten over God, de ziel en de Thora. Hij werd van atheïsme beschuldigd. Zijn *Tractatus Theologico-Politicus* was toen nog niet verschenen, maar zijn leringen zullen ongetwijfeld bekend genoeg zijn geweest. Odette Vlessing suggereert (Trouw 6 okt 2009) dat Spinoza het faillissement van zijn vader afwikkelde in strijd met de Joodse regels. Dat wordt echter in dezelfde editie door rabbijn Binyomin Jacobs krachtig weersproken: Geen eerherstel voor de grote Nederlandse filosoof omdat hij zijn mening nooit herzien heeft! Na de cherem treffen we Spinoza aan in Rijnsburg als filosoof en lenzenslijper. De grote geleerde Christiaan Huygens die als geen ander geïnteresseerd was in optica roemde zijn producten en kende hem persoonlijk. Spinoza had ook contacten in Leiden. Aan de universiteiten waaide destijds een cartesiaanse wind. Spinoza ontwikkelde zich tot een groot Descartes-kenner en schreef een inleiding in diens werk. Het dualisme van Descartes (denken en uitgebreidheid; *res cogitans* en *res extensa*) werd door hem echter verworpen. Daarvoor in de plaats stelde hij een voluit monistisch systeem, waarin er maar één substantie is: God of de natuur (*deus sive natura*). Denken en uitgebreidheid zijn de twee attributen die wij van God kennen. De verschijningswijzen van al het bestaande zijn modi van de ene substantie. Het theologisch-politiek tractaat bracht Spinoza in een kwade reuk bij de Gereformeerde (calvinistische) predikanten. Zolang de liberale invloed van Johan de Witt zich deed gelden, kon dat niet zoveel kwaad. De moord op de beroemde raadspensionaris veranderde echter het klimaat. Na het aantreden van stadhouder Willem III stelden de prinsgezinden zich ronduit vijandig op tegen Spinoza. Hij werd een atheïst genoemd. Ook de nieuwe filosofie (het cartesianisme) moest het ontgelden. Vroegere vrienden werden beduidend voorzichtiger met hun steunbetuigingen. In later jaren werkt Spinoza in Voorburg en Den Haag. Vaak gaat hij naar Amsterdam waar nog steeds een aanzienlijke vriendenkring woonde. Veel briefcontact onderhield hij met Henry Oldenburg (secretaris van de Royal Society in Engeland), die hem gedurig opriep om de *Ethica* (hoofdwerk van Spinoza; postuum verschenen) te publiceren. Daar zag hij echter levenslang van af vanwege het vijandige klimaat van prinsgezinden en calvinisten. Het bleef bij onuitgegeven afschriften die onder zijn bekende circuleerden. Dit alles werpt toch weer een heel ander licht op de veelgeroemde vrijheid en tolerantie in de toenmalige Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. De politieke en sociale verhoudingen van die tijd worden door Nadler uitvoerig belicht. De werken van Jonathan Israël (waaronder *The Dutch Republic*) nemen een markante plaats in op literatuurlijst... Israël geldt overigens ook als een Spinoza-kenner bij uitstek. Spinoza's gedachten over staatkunde en democratie zijn ongetwijfeld van grote betekenis geworden voor de moderne tijd. Zijn gedachten over deugdzaamheid en determinisme hebben iets gemeen met de klassieke leer van de Stoïcijnen. Dat maakt hem echter geenszins tot een Godloochenaar. Wel worden we in de theologie voor de vraag gesteld of we daar alle consequenties van willen nemen. Nadler betoont zich in zijn boek een historicus en een filosoof van formaat. Ik heb het met veel respect gelezen.

Nadler, Steven, Spinoza, vijfde druk, Olympus (Amstel Uitgevers BV) 2007, ISBN 978 90 467 0021 1.